

СІВАК В. М.,

аспірант кафедри загальної теорії права
та держави

(Національний університет

«Одеська юридична академія»)

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.9>

ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ РОЗБУДОВИ (ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Значення Української державності сьогодні вимагає осмислення та глибокого аналізу. В статті зроблено спробу загальнотеоретичного окреслення ознак, а також визначення правових основ державності. Проаналізовано історико-правовий досвід інших держав, визначено основні критерії державності та її значення для створення держави. Важливим елементом дослідження є також визначення значення державності для громадян. Доведено, що національне самовизначення, а також історична пам'ять поряд із іншими ознаками, визначеними науковцями-правниками є важливими для утвердження державності, та встановлено її зв'язок із поняттям націогенез. Також досліджено, що державно-правою традицією української державності є Українська козацька держава (Гетьманщина), саме період козаччини став основою для її формування. Саме козаки, які в останню третину XVI – першу половину XVII століття у зв'язку із тодішніми викликами, посіли місце провідника масового руху за політичне самовизначення тогочасних українців. Визначальною складовою є національно-правова свідомість, а також український правовий менталітет. Аналіз цих факторів дає змогу зрозуміти основи становлення України як незалежної та суверенної держави, її особливості і закономірності розвитку, становлення та розбудови. Значне місце в дослідженні посідає ідея українського монархізму, його особливості та характеристики. Важливість вивчення власних форм української державності, правових традицій, а також їх відображення в сучасному політико-правовому становіщі держави. В цьому контексті досліджено дві основні теорії визнання державності – конститутивну та декларативну, а також їх переваги та науково-практичне значення.

Ключові слова: держава, державність, націогенез, правові основи державності, ознаки державності, конститутивна теорія, декларативна теорія.

Sivak V. M. The importance of statehood for the formation of the state and its development (general theoretical aspect)

The meaning of Ukrainian statehood today requires understanding and deep analysis. The article offers a general theoretical highlighting of the features, as well as the definition of the legal foundations of statehood. The historical and legal experience of other states was analyzed, the main criteria of statehood and its importance for the creation of a state were determined. An important element of the research is also the determination of the meaning of statehood for citizens. It has been proven that national self-determination, as well as historical memory, along with other features identified by legal scholars, are important for the establishment of statehood, and its connection with the concept of national genesis has been established. It was also investigated that the state-right tradition of Ukrainian statehood is the Ukrainian

Cossack State (Hetmanship), the period of the Cossack state became the basis for its formation. It was the Cossacks who, in the last third of the 16th and the first half of the 17th centuries, in connection with the challenges of that time, took the place of the leader of the mass movement for the political self-determination of the Ukrainians of that time. The defining component is the national legal consciousness, as well as the Ukrainian legal mentality. The analysis of these factors enables understanding the foundations of the formation of Ukraine as an independent and sovereign state, its peculiarities and patterns of development, formation and development. The idea of Ukrainian monarchism, its features and characteristics occupy a significant place in the study. The importance of studying one's own forms of Ukrainian statehood, legal traditions, as well as their reflection in the current political and legal situation of the state. In this context, two main theories of statehood recognition, namely, constitutive and declarative, as well as their advantages and scientific and practical significance, have been investigated.

Key words: *state, statehood, national genesis, legal foundations of statehood, features of statehood, constitutive theory, declarative theory.*

Вступ. Сучасний порядок денний вимагає від держави, визначення основ для її розвитку. Такою основою є дослідження поняття державності, без якого побудова держави суверенної, розвинутої, цивілізованої не можлива. Сьогодні державність постає не лише проблемою теоретичною, але й потребує практичного вирішення. Через усвідомлення державності, детального вивчення передумов її становлення, можна зрозуміти принципи політичної влади в певній державі, етнічні та культурні особливості, формування інститутів публічної влади, та навіть самого громадян відношення до влади, найбільш придатної форми територіального устрою, а також місця політичних акторів в системі управління державою. Значення державності є важливим, для досягнення владними інститутами, не лише при здійсненні своїх повноважень, формуванні стратегії розвитку, зокрема міжнародної, але й визначенні ними національних орієнтирів, без яких держава не може повноцінно продовжувати, не лише шлях розвитку, але й вдосконалення. Враховуючи національні, правові, та політичні надбання попередніх поколінь українців.

Постановка завдання. Беззаперечним є й той факт, що поняття державності має важливе значення в житті громадян, які формують інституту публічної влади. Адже, передбачає гарантії громадянства – обиратися і бути обраним. Державність завжди виступає базисом (основою), в той час, як держава є надбудовою, та розвивається за заданим вектором. Таке співвідношення, можливо також порівняти із навігаційною системою, що задає курс (напрямок руху) автомобіля, літака тощо. Тому без вивчення, та аналізу поняття державності, розвиток держави буде ускладнено, та може спричинити негативні наслідки для держави і її громадян.

Результати дослідження. Важливість цього питання знаходить свій прояв не тільки на теоретичному, а й на загальнодержавному рівні. В обґрунтуванні щодо необхідності прийняття законопроекту №5864, внесеного Президентом України, вказано що прийняття проекту акта сприятиме утвердженню спадкоємності понад тисячолітньої історії українського державотворення, що засвідчується першими згадками про заснування міста Києва, про історичні події, пов'язані з діяльністю видатного державотворця князя Київського Володимира, який прийняттям у 988 році Християнства засвідчив європейський цивілізаційний вибір Київської Русі (Києво-Руської держави), спадкоємицями якої є, зокрема, Галицько-Волинське князівство, Литовсько-Руська держава, Українська козацька держава (Гетьманщина), Українська Народна Республіка, Західноукраїнська Народна Республіка, Українська Держава, Карпатська Україна та сучасна Україна.

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України Російська Федерація на найвищому державному рівні активно просуває фейковий образ російської держави – захисника традиційних цінностей, започаткованих за часів Київської Русі – православ'я, народ-

ності й державності. В цій системі дезінформації українці не є окремим народом, який має свою більш ніж тисячолітню історію державотворення, а є складовою частиною триєдиного російського народу, а історія Київської Русі – етап російської державності. Ці тези фактично стають ідеологічним приводом для обґрунтування продовження збройної агресії Російської Федерації проти України [1].

Осягнення всього процесу державотворення, не буде повним без широкого погляду на інші держави. Варто зазначити, що частина держав про які йде мова в статті, також перебували в складі інших країн, але не втратили своєї національної самобутності. Наприклад, Словенія, Сербія, Чехія, Хорватія, Литва, Чорногорія, Боснія і Герцоговина. Більшість країн входили до складу Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, та не зважаючи на відсутність суверенітету, все одно зберігали ознаки державності, що дозволило їм надалі сформувати власні суверенні та незалежні держави.

На сучасній політичній мапі світу, можна знайти ціле розмаїття держав, що формально виникли не маючи ознак державності. Науковці державознавці, обстоюють тезу, що державність є залежною від історичного розвитку нації, спроможність визначає державність, а разом із ним суспільне життя, та політичний устрій конкретного суспільства (В. Л. Цимбурський).

Цікавим є факт, що в літературі визначається важливою ознакою державності, наявність Дня державності. Беручи до уваги приклади Сербії та Чорногорії характерною ознакою для обох країн є дата утвердження Дня державності, святкування відбувається з прив'язкою до історичних дат у випадку Сербії – це національно-визвольні змагання, які надалі дали змогу утвердження Сербії як самостійної держави. В цій країні день державності встановлений 15 лютого, саме в цей день у 1804 році розпочалося Перше сербське національно-визвольне антифеодалне повстання проти Османської імперії 1804 року. Результатом якого стало визнання тодішньою метрополією – Сербії [4]. Щодо Чорногорії, ми також помічаємо фактор історичної дати, як основу визнання держави, що правда дипломатичним шляхом. День державності Чорногорії, так само пов'язаний з історичною подією коли 13 липня 1878 року Берлінський конгрес проголосив Чорногорію двадцять сьомою незалежною державою у світі [5].

Можна зробити висновок, що відліком усвідомлення наявності стану державності народами, який шлях пройшла держава до утвердження, в якості незалежного суб'єкта з усіма необхідними атрибутами держави. До речі, основним критерієм, що пов'язується з утвердженням дати Дня державності, та об'єднує інші держави у святкуванні дня державності є історичні традиції та історичний вибір держави. Наприклад Президент Литви Гітанас Науседа у своєму привітанні з нагоди дня державності від 2021 року вказав, що зробивши 768 років тому вибір на користь Заходу, ми й далі йдемо цим шляхом, визначеним нашим першим та єдиним Королем Мигдаугасом.

Тут слід констатувати, що визначення дати Дня державності є історичним аспектом державності, який існує паралельно з юридичним, політичним, культурним та іншими аспектами, що унеможливлюють розуміння державності, крізь призму конкретної грані. Існує велика кількість підходів до розуміння державності, серед яких науковці виокремлюють різні її ознаки. Так, до ознак державності О. Д. Святоцький відносить:

1) втілення права нації на незалежність, що є першим кроком на шляху до власної державності;

2) наявність органів публічної влади, яка виступає у двох формах:

1. Державна влада, до якої належать: глава держави; органи законодавчої, виконавчої та судової влади; силові органи (поліція, органи держбезпеки, прокуратури, збройні сили тощо).

2. Муніципальна влада, до якої належать представницькі та виконавчі органи місцевого самоврядування.

3) державний суверенітет, який передбачає верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах;

4) система правових норм (закони та підзаконні акти), які регулюють відповідні суспільні відносини;

5) міжнародне визнання держави та, як наслідок, її міжнародна правова ідентифікація [7]. Беручи до уваги перелік ознак запропонований О. Д. Святоцьким хотів би додати ще дві важливих ознаки – національне самовизначення, що є значно ширшим права нації на незалежність, а також історична пам'ять.

Джон Пітер Неттл, наводить інші кореспондуючі ознаки: поняття «державність» крізь призму таких характеристик, як «статусність» та «спроможність». Під «спроможністю» вчений пропонував розуміти «відповідність своїй природі держави-стану», яке характеризує внутрішній розвиток соціуму. Натомість статусність характеризує «приналежність до спільноти держав-станів», тобто дозволяє визначити місце та роль цієї держави у світовій системі [6].

Отже, можна підсумувати висловлену тезу, що фактор національного самовизначення, тобто розвиток соціуму, який на найвищій стадії свого розвитку утворює націю, є основним для визнання державності. Адже, притримуючись ідеї, що українська державність має тисячолітню історію, варто не забувати що її збереження забезпечив – народ, а саме його національне самовизначення. Це підтвердженням цьому слугує теорія транзитивності.

Важливим фактором при формуванні власної державності – є націогенез, що є процесом формування нації як соціального цілого, єдиного організму, суб'єкта політичної активності [3]. Виступає основою для української державності. Своєю чергою І. В. Терлюк, висловлює переконання, що започаткування українського націогенезу, (національного державотворення) припадає на останню третину XVI – першу половину XVII ст. Цей історичний злам пов'язується передовсім з козацтвом. Козацтво фактично посіло місце провідної соціальної бази й проводиря масового руху за політичне самовизначення тогочасних українців. Саме з козацтвом до українців уперше прийшло усвідомлення потреби добитися захисту своїх прав і свобод (втрачених вольностей) через домагання власної держави [10, с. 4].

Національно-правова свідомість та український правовий менталітет, також, відіграли значну роль у формуванні української державності. Слід проаналізувати й правовий менталітет народу, в контексті формування державності. А точніше, його складовою – Колективної правової пам'яті, що містить не лише спогади про реальні правові події, але й правові міфи. Представлене у вигляді колективної правової пам'яті минуле постійно присутнє в правовому менталітеті суспільства. Кожен народ «маркує» свою історію значущими подіями, які посідають найбільш помітне місце в його пам'яті. У колективній правовій пам'яті українського народу такими подіями є: «Руські правди» з розумінням права як мірила справедливості; демократичні способи прийняття рішень у Запорізькій Січі; національно-визвольні війни, як прагнення до формування власної державності; Конституція П. Орлика – як тяжіння до парламентаризму і т. д. [8].

Українська держава увібрала в себе традиції державності, із кожного історичного періоду, вибирала надбання попередніх поколінь українців. Говорячи про виникнення української державності, характерним є феномен українського монархізму. З моменту зародження Давньоруської держави, де головне місце в ієрархії державної влади посідав князь, тобто монарх, до Галицько-Волинської держави, Гетьманщини, а також Української держави періоду правління Павла Скоропадського. Порівнюючи Козацьку державу та період Другого Гетьманату, можна дійти висновку, що характерним для українського монархізму є обмеження його влади певним представницьким органом, виборність Гетьмана (монарха), і таким чином відсутність престолонаслідування. Та навіть характерна для назви титулу – Гетьман.

В праві існують дві основні теорії визнання державності, а саме – конститутивна та декларативна. Конститутивна теорія та декларативна теорія є двома протилежними теоріями визнання держави. Згідно з конститутивною теорією, існування держави починається з визнання її хоча б однією іншою державою. Відповідно до декларативної теорії, держава стає суб'єктом міжнародного права, якщо вона має певну територію, уряд, постійне населення та здатність вступати у відносини з іншими державами [2].

Висновки. Аналізуючи обидва підходи, можна дійти висновку, що декларативна теорія є більш аргументованою при появі нової держави, адже вона ґрунтується на одній із головних ознак державності – національному самовизначенні та може гарантувати незалежність у міжнародних відносинах.

Підсумовуючи, вищевказане можна дійти висновку, що поряд із визначенням таких ознак державності, як національне самовизначення та історична пам'ять. Варто виокремити і основи української державності, серед яких: стійкість держави, реальний суверенітет, а також власні державно-правові інститути.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення зміни до статті 73 Кодексу законів про працю України щодо встановлення святкового дня – День Української Державності : Проект Закону від 31.05.2022 р. № 5864. URL: <http://surl.li/dhntk>.
2. What is the Difference Between Constitutive and Declaratory Theory. pediaa.com. URL: <http://surl.li/dhopm>.
3. Дарморіз О. В. Націогенез. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн]/гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71083.
4. Історія Сербії. Посольство республіки Сербія Київ-Україна. URL: <http://surl.li/dcodl>.
5. Кулинич І. М. Берлінський конгрес 1878 р. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2003. 688 с.: іл. URL: <http://surl.li/dhoav>.
6. Nettl J. P. The State as a Conceptual Variable. *World Politics*. Princeton, 1968. Vol. 20. № 4. P. 559-592.
7. Святоцький О. Д. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення. *Голос України*. 2019. URL: <http://www.golos.com.ua/article/314085>.
8. Скуріхін С. М. Правовий менталітет: структура та види legal mentality: structure and types. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. С. 62–63. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/12>.
9. Дарморіз О. В. Націогенез. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн]/гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71083.
10. Терлюк І. Я. Українська національна державність: формування державно-правової традиції (друга половина XVI – початок XX ст.) : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2020. 524 с.

